انا ٴتىلىم — ارداعىم

مىركامال جالەلقان ۇلى

ۇلتتار باسپاسى

انا ٴتىلىم ارداعىم

مىركامال جالەلقان ۇلى

常州大学图书馆
藏书章

ۇلتتار باسپاسى

图书在版编目（CIP）数据

木热卡马里论文集：哈萨克文/木热卡马里著. —北京：民族出版社，2010.1

ISBN 978-7-105-10590-8

Ⅰ.木… Ⅱ.木…Ⅲ.①突厥语—文集—哈萨克语（中国少数民族语言）②哈萨克语（中国少数民族语言）—文集 Ⅳ.H211.3－53 H236－53

中国版本图书馆CIP数据核字（2010）第005371号

特邀编辑：阿依达尔
编　　辑：巴合提
责任编辑：巴哈尔
封面设计：华尼西 海拉提
出版发行：民族出版社出版发行
地　　址：北京市和平里北街14号　　邮编：100013
网　　址：http://www.mzcbs.com
印　　刷：艺辉印刷有限公司印刷
经　　销：各地新华书店经销
版　　次：2010年1月第1版 2010年1月北京 第1次印刷
开　　本：850毫米 × 1168毫米 1／32
印　　张：16.25
定　　价：25.00元
ISBN 978-7-105-10590-8/H.731（哈16）

该书如有印装质量问题，请与本社发行部联系退换
（哈文室电话：64228006　发行部电话：0991-2854817）

ٶسىنىس ەتىلگەن رەداكتور: ىيدار مىركامال ۇلى
رەداكتورى: باقىت ٴتالىپباي ۇلى
جاۋاپتى رەداكتورى: باھار مۇقامادي قىزى
بەت جاساعان: قايىرلى قاھار ۇلى

انا ٴتىلىم — ارداعىم

مىركامال جالەلقان ۇلى

ۇلتتار باسپاسى باستىردى، تاراتادى
شينحۋا كىتاپ دۇكەندەرىندە ساتىلادى
يحۋي باسپا زاۋودىندا باسىلدى
2010-جىلى قاڭتار ٴبىرىنشى باسپاسى
2010-جىلى قاڭتار، بەيجيڭ، 1-باسىلۋى
باعاسى: 25.00 يۋان

مازمۇنى

ٴتىل ـ كۇرە تامىر

ٴتىل ساباعىن سحەما ارقىلى وقىتۋ تاجىريبەمەنەن.......3
قازاق تىلىندەگى كەيبىر كۇردەلى جۇرناقتاردىڭ قۇرامى جايىندا....................................8
الباتى "ـ لاستىرماۋ" جونىندەگى ويلار 15
"كوتەرەگە بەرۋ" دۇرىس ەمەس..........................22
"تىرىسشاڭدىق كورسەتۋىمىز كەرەك" ەمەس............24
ٴۇش سويلەمگە ۇعىلگەندە..............................26
ٴسوز ماعىناسى جانە ونى تالعامپازدىقپەن قولدانۋ جونىندە...................................30
قازاق فرازەولوگياسىنىڭ دامۋى جانە ونىڭ جەرگىلىكتى ەرەكشەلىكتەرى تۋرالى................................43
قازاق تىلىندەگى "ج" دىبىسى جونىندە اناليز........72
قازاق تىلىندەگى /dʒ/ فونەماسى تۋرالى زەرتتەۋ........80
قازاق تىلىندەگى «ʃ» مەن «ʒ» فونەما ما، ۋاريانت پا؟.......................................82
قازاق تىلىندەگى قوسىندى داۋىسسىزدار..........87
قازاق ٴتىلى داۋىستى دىبىستارىنىڭ اكۋستيكالىق اناليزى جانە داۋىستى دىبىستار ۇندەستىگى تەورياسى..............97
قازاقتىڭ ٴسۇت ونىمدەرى اتاۋلارى جانە ونىڭ قازاقشا اۋدارىلۋى.......................................101

此为试读,需要完整PDF请访问: www.ertongbook.com

كونه المان - سالىق اتاۋلارى.................104
جەر -سۋ اتتارىنىڭ جازىلۋى جايىندا.............110
حانزۋشا جەر اتتارىنىڭ قازاقشا اۋدارىلۋى............123
قازاق جازۋىنىڭ شەجىرەسى.......................128
اراب الىپپەسى نەگىزىندەگى قازاق كونە جازۋى جانە احمەت بايتۇرسىنوۆتىڭ جازۋ رەفورماسى.....................165
قازاقتىڭ ۇلتتىق جازۋلارى.......................182
ىلە قازاق اۆتونومىيالى وبلىسىنداعى قازاق تىلىندە شىعاتىن گازەت - جۋرنالداردىٴتىل - جازۋ تۇرعىسىنان تەكسەرۋ قىزمەتىنەن قورىتىندى دوكلاد...............................204
قازاقشا كونە جازبالاردى وقي الاسىڭ با؟.............227
قازاق ٴتىل - جازۋىنداعى ٴبىرى ىستەر ىستەلىگى.....243
قازاق تىلىنە ارنالعان تەلەگراما شيفرىن جاساۋ جونىندە تولعانىم.......................................248

قارا قىلدى قاق جارىپ...

ەرىكتى اۋىزعا بورىكتى باس سيادى...............253
تاڭجارىقتىڭ ەكى ولەڭىنە ەلەۋلى تۇزەتۋ............262
«قۇس جولىنا» ارناۋ................................270
ەمتيحانىنان كەيىن.................................275
اكە كوزىلدىرىگىڭىزدى بەرە تۇرىڭىزشى.............282

قۇشتارمىن سۇلۋ حاتقا جانىم ٴتونىپ...

قازاق جازۋى جانە حاتكەرلىك ونەرى.................287

بالدىرعانعا بازارلىق

مىسىق ايۋ........................ 339
«دو، رە، مي» ٴانى................... 340
تور تايىم 341
اق ۇيرەك......................... 343
مەكتەبىم......................... 344
اللو، جۇلدىز...................... 345
قۇستارعا جاۋاپ.................... 346
باقا، باقا ـ بالپاق.................. 347
ون ساۋساعىم..................... 349
كەر بيەنىڭ قۇلىنى.................. 351
كىشكەنە شوفەر.................... 354
باكىردىڭ باكىسى.................. 356
قوڭىراۋ.......................... 358
سالەم، ۇشقىش اعايىم.............. 360
بالا اسكەرلەر مارشى................ 362
جاز تاڭى......................... 365
ارايلى استانام..................... 367
سىڭعىرلايدى قوڭىراۋ............... 370
توتى............................ 374
تام اعارتقىش بالا................... 376
ٴبىز شادىمان ورەنبىز................ 378
قويشى قىز........................ 380
جاز............................. 382

جاۋعا قارسى شىق........................385
قىران..................................387

حالىق ايتسا قالت ايتپايدى

ٴتىل - جازۋعا اتالعان ٴومىر.....................
.................نۇرعابىل سۇلتانشارىپ ۇلى391
ۇلاعاتتى ۇستاز، زەردەلى زەرتتەرمەن...............
..........................ومارقان اسىل ۇلى413
ادامدىق پەن ادالدىق.............شاكەن وڭالباي427
جاقسىدان ات قالدى، عالىمنان حات قالدى..........
.........................ٴابدىقاي ماجەن ۇلى441
وقۋلىق ينجەنەرياسىنىڭ ەلگەزەك ەگەيى — مىركامال
جالەلقان ۇلىنىڭ ەڭبەگى تۋرالى.....ٴشارىپ ماشاتاي ۇلى472
حالقىنىڭ قازىنالى ازاماتى........ساۋلەت توقتىبايەۆ481
ەلىنە ەلەۋلى ەڭبەك ەتكەن قالاۋلى ازاماتقا ايتىلعان
القاۋ.....................شالقار ومارقان ۇلى491
اكە تۇلعاسى.................ايدار مىركامال ۇلى500

ٴتىل ــ كۇره تامىر

(زەرتتەۋلەر)

ٴتىل ساباعىن سحەما ارقىلى وقىتۋ تاجىريبەمنەن

گرامماتيكا وقۋشىلارعا انا ٴتىلىنىڭ ەرەجەلەرى مەن زاڭدارىن، دۇرىس سويلەۋ مەن دۇرىس جازۋ ەرەجەلەرىن ۇيرەتەتىن ٴپان.

ەگەر وقۋشىلار ٴوز ويىن اۋىزشا نەمەسە جازباشا دۇرىس بايانداپ بەرە الماسا وندا باسقا ساباقتاردى دا ويداعىداي يگەرىپ كەتە المايدى. سونىمەن قاتار، ٴتىل ساباعى وقۋشىلاردى جان - جاقتى دامىعان ادامدار ەتىپ تاربيەلەۋدە دە ماڭىزدى رول اتقارادى. سوندىقتان، ٴتىل ساباعىنان وقۋشىلارعا تياناقتى ٴبىلىم بەرۋ ــ مۇعالىمنىڭ باستى بورىشى.

مەن ٴوزىمنىڭ گرامماتيكا ساباعىن سحەما ارقىلى وقىتۋ تاجىريبەلەرىمە توقتالامىن. مۇنىڭ ٴوزى ساباقتى كورنەكى جولمەن وقىتۋدىڭ تەك ٴبىر ەلەمەنتى عانا بولۋى مۇمكىن. مەن جاڭا ساباقتى بايانداۋدا دا، وتىلگەن ساباقتى قورىتىندىلاۋدا دا، ۇيگە تاپسىرمالار بەرۋدە دە سحەما ارقىلى وقىتۋ ٴادىسىن قولدانىپ وتىردىم: "ەتىستىكتىڭ تۇرلەرى"، "ەتىستىكتىڭ شاقتارى"، "ۇستەۋلەر"، "وداعايلار"، "سويلەم مۇشەلەرى" تاعى باسقادا كوپتەگەن گرامماتيكالىق كاتەگوريالار جونىندە سحەمالار جاسادىم.

وسىلاردىڭ بارلىعىندا دا سحەما ارقىلى نەنى ٴبىلدىرۋ كەرەك ەكەنىن، نەگە كوڭىل بولەتىنىمىزدى، سحەمانى قالاي سىزىپ، قايتىپ تۇسىندىرگەندە ساباق ٴساتتى بولاتىنىن مۇقيات

此为试读，需要完整PDF请访问：www.ertongbook.com

ويلاستىردىم. مىسالى: ”ەتىستىكتىڭ تۇرلەرى“ دەگەن سحەمانى بىلاي جاسادىم. ەتىستىكتىڭ دارا ەتىستىك پەن كۇردەلى ەتىستىك، ساباقتى ەتىستىك پەن سالت ەتىستىك، نەگىزگى ەتىستىك پەن كومەكشى ەتىستىك سياقتى تۇرلەرىن سحەمادا كورسەتپەي، ونىڭ ەڭ نەگىزگى تۇرلەرىن كورسەتتىم. ساباق وتكەن كەزدە جاسالعان سحەمانى تاقتاعا ٴىلىپ قويدىم (مۇنى وقۋشىلار ەتىستىكتى پىسىقتاۋ ساعاتتارىندا دا پايدالاندى، 1 - سحەمانى تاقتاعا ٴىلىپ قويدىم).

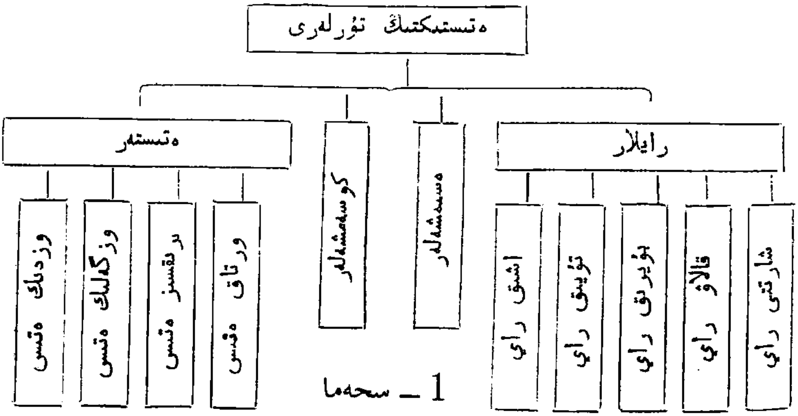

1 ـ سحەما

سودان سوڭ ەسىمشە، كوسەمشە راي، ەتىستىكتەردىڭ ٴبىر-بىرىنە ۇقسامايتىن ەرەكشەلىكتەرىن سويلەپ بەردىم.

سول قاتاردا رايلاردىڭ بۇيرىق راي، تۇيىق راي، قالاۋ راي، اشىق راي، شارتتى راي بولىپ بولىنەتىنىن ولاردىڭ بىرىنەن-ٴبىرىنىڭ ايىرماشىلىقتارىن ٴتۇسىندىردىم. مىسالى: تۇيىق راي ەتىستىكتىڭ تۇبىرىنە ” ۋ “ جۇرناعى جالعانۋ ارقىلى جاسالادى، شاقسىز، جاقسىز ايتىلىپ، ٴىستىڭ جالاڭ ٴوزىن عانا كورسەتەدى. ونىڭ رايلاردىڭ باسقا تۇرلەرىنەن ەڭ ەرەكشە

ايىرماسى ــ جىكتەلمەيدى. ٴبىراق، كوپتەلەدى، سەپتەلەدى، تاۋەلدەنەدى: " ٴبىز سەندەردىڭ كەلۋ + لەر + ىڭ + دى كۇتىپ وتىردىق " دەسەك ابدەن بولادى (كەلۋىمىن، كەلۋىڭنىڭ دەپ ايتۋ مۇلدە مۇمكىن ەمەس).

وسىعان جالعاستىرا ەتىستىكتىڭ جوعارىدا اتالعان تۇرلەرىن دە ايتا كەتتىم. بۇل جاس وقۋشىلاردىڭ ٴبىرتالايىنىڭ ويىندا بۇالدىر بولىپ جۇرگەن كوپ نارسەلەردى وڭاي اجىراتىپ الۋىنا مۇمكىندىك جاسادى.

سودان كەيىن وسى سحەمانى ۇيلەرىنە تاپسىرما ەتىپ تاپسىردىم. ولار تاپسىرمانى ويداعىداي ورىنداپ كەلدى. سحەماعا وقۋشىلاردىڭ قىزىعۋشىلىعىن ارتتىرۋدىڭ ٴبىر ٴادىسى ــ سحەمانىڭ كوركەمدىگى. وسى جايتتى ەسكە الا وتىرىپ، ٴار ساباقتاعى سحەمالاردىڭ فورماسىن ٴار ٴتۇرلى جانە كوركەم ەتىپ سىزىپ وتىردىم. ٴبىرىن شەڭبەر ٴتارىزدى جاساسام، ەندى ٴبىرىن ٴۇشبۇرىش، ٴبىرىن رومبى، ت.ب. تۇرىندە جاسادىم. مىسالى، "وداعاي" تۇرالى سحەما ٴۇشبۇرىش، رومبى، سياقتى فورمالارمەن جاسالعان (2 ـ سحەما).

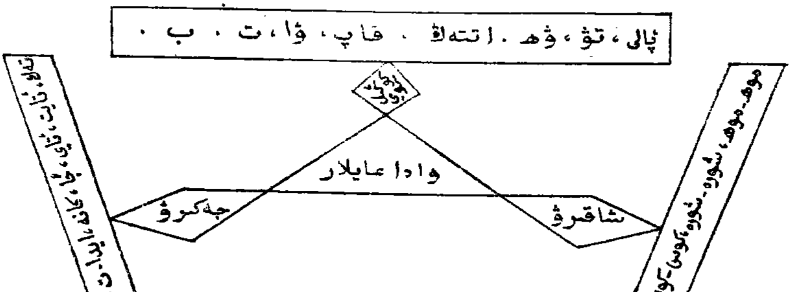

2 ـ سحەما

ال تاپسىرما بەرۋ، قايتالاۋ ىستەرىندە دە سحەمانى پايدالانىپ

وتىردىم. مىسالى، بالالارعا شىلاۋلار تۋرالى مىناداي تەكست جازدىردىم دا، سحەما ارقىلى تالداتتىم.

”ايتپاقشى، سول كوشتەن جالعىز-اق ٴيت ٴتىرى قالىپتى - مىس، — دەپ ەدىڭ قوي، جۇرت اڭىزى ول ٴيتتىڭ نە مايلاياق، نە قۇتپان ەكەنىن دە ايتا المايدى“.

(ع. سلانوۆ «شالقاردان»).

سەپتەۋلىك		جالعاۋ		دەمەۋلىك	
شىلاۋ	ورنىنەن بۇرىنعى ٴسوز قاي سەپتىكتە تۇر	شىلاۋ	قاي ٴتۇرى	شىلاۋ	قاي ٴتۇرى
	دە	نە	تالعاۋلىقتى	- اق	شەكتىك
		نە	تالعاۋلىقتى	- مىس	كۇدىكتىك
		نە	ىڭعايلاستىق	قوي	كۇدىكتىك

وسى نەگىزدە كوپتەگەن جۇمىستار جۇرگىزدىم. بۇلار وقۋشىلاردىڭ ٴبىلىمىن نىعايتۋ جانە ساباقتىڭ ٴساتتى بولۋى ٴۇشىن جاقسى ناتيجە بەردى.

سايىپ كەلگەندە، سحەما ارقىلى وقىتۋ بىرىنشىدەن، وقۋشىلاردى شەبەرلىككە، ۇقىپتىلىققا باۋلىدى. ەكىنشىدەن، ولاردى وقىعان ساباعىنان، ۇيرەنگەن ماتەريالىنان تياناقتى، تۇجىرىمدى قورىتىندىلار شىعارۋعا جاتتىقتىرادى. ۇشىنشىدەن، كۇردەلى ٴبىر - بىرىنە ۇقساس تۇرلەردى (ساباق تۇرلەرىن) تولىق ايىرىپ الۋىنا كومەكتەسەدى.

مىنانى دا ەسكەرگەن ٴجون: مۇعالىم گراماتيكا ساباعىن سحەما ارقىلى وقىتۋدى بىردەن - ٴبىر ٴادىس دەپ قاراماۋى

كەرەك. ەڭ جاقسىسى ونى بالالارعا گراماتيكالىق كاتەگورىيالاردى بىرىنەن - ٴبىرىن جەتە ايىرتۋ، ونى ەسىندە قالدىرۋ ماقساتىنا باعىتتاي قولدانعان ٴجون. سوندا عانا وقۋشىلار ٴوز بەتىمەن دە ويلاي الاتىن، تياناقتى ٴبىلىم الاتىن بولادى.

(«شينجياڭ وقۋ - اعارتۋ» جۋرنالى 1956 — 1957- جىل، 4 - ، 5-سانىندا جارىيالانعان.)

قازاق تىلىندەگى كەيبىر كۇردەلى جۇرناقتاردىڭ قۇرامى جايىندا

قازاق تىلىندە ٴسوز تۋدىرۋ مەن ٴسوز جاساۋدىڭ مورفولوگيالىق تاسىلدەرىنىڭ ەڭ ٴونىمدىسى ٴتۇبىر سوزگە جۇرناق جالعاۋ ارقىلى ٴسوز جاساۋ ٴتاسىلى. جۇرناق ارقىلى ەتىستىكتەن ەسىم سوزدەر جاساۋعا دا، ەسىم سوزدەرمەن باسقا دا ٴسوز تاپتارىنان ەتىستىك جاساۋعا دا، ەسىم سوزدەردى بىرىنەن بىرىنە اينالدىرۋعا دا، ەتىستىكتەن باسقا ەتىستىك تۇرلەرىن تۋدىرۋعا دا، تۇرلەندىرۋگە دە بولا بەرەدى.

ٴبىر ٴتۇرلى جۇرناق ارقىلى مىڭداعان ٴسوز جاساۋعا دا (تاعالا، قامالا، التاۋلا، جاقسىلا، مەن مۇندالا، ويبايلا، جوعارىلا، ت. ب)، ٴار ٴتۇرلى جۇرناق ارقىلى ٴبىر سوزدەن ونداعان، جۇزدەگەن ٴسوز جاساۋعا دا (مىسالى، ٴبىل، ٴبىلىم، ٴبىلىمدى، بىلىمدىلىك، ٴبىلىمسىز، بىلىمسىزدىك، بىلگىش، بىلگىر، بىلەرمەن، ٴبىلىمپاز، بىلگىش، بىلگىشسىنۋ، بىلگىشتىك، بىلەرمەندەنۋ، بىلگىرلىك، ت.ب.) بولا بەرەدى.

جۇرناق ارقىلى جاسالعان سوزدەر يكەمدى، ىقشامدى كەلەدى. مىسالى، ٴيىرىم (ي + ىر + ىم) دەگەن ٴۇش بۋىندى ٴسوز ٴيىرىلىپ اعىپ جاتقان تەرەڭ سۋ دەگەن ەكى سويلەمشەنىڭ ماعىناسىن قامتيدى.

جۇرناقتاردىڭ ٴسوز تۋدىراتىنى دا، ٴسوز تۇرلەندىرەتىنى دە، تۇلعاسى دا، ماندەسى دە، كوپ ماندەسى دە، دارا ماندەسى دە، جالاڭى دا، كۇردەلىسى دە، ٴونىمدىسى دە، ٴونىمسىزى دە، ٴتىپتى

ٴولىسى دە بولادى.

قازاق تىلىندە جۇرناقتار ٴبىرىنىڭ ۇستىنە ٴبىرى قاباتتاسىپ جالعانىپ كەلە بەرەدى دە، ٴار جۇرناق ٴوز الدىنا ٴبىر ٴتۇرلى ماعىنا ۇستەپ وتىرادى. مىسالعا " كەلىنشەك جەلەگىن جەلپىلدەتىڭكىرەگەنسىتىنىندەي بولىپ ەدى، بەتاشار ونان ارى جالعاسا بەرگەندىكتەن، قوزعالماي تۇرا بەردى" دەگەن سويلەمدەگى " جەلپىلدەتىڭكىرەگەنسىتىنىندەي" دەگەن ٴسوزدى الايىق تا، مۇنداعى جۇرناقتاردىڭ قۇرامىن قاراستىرايىق.

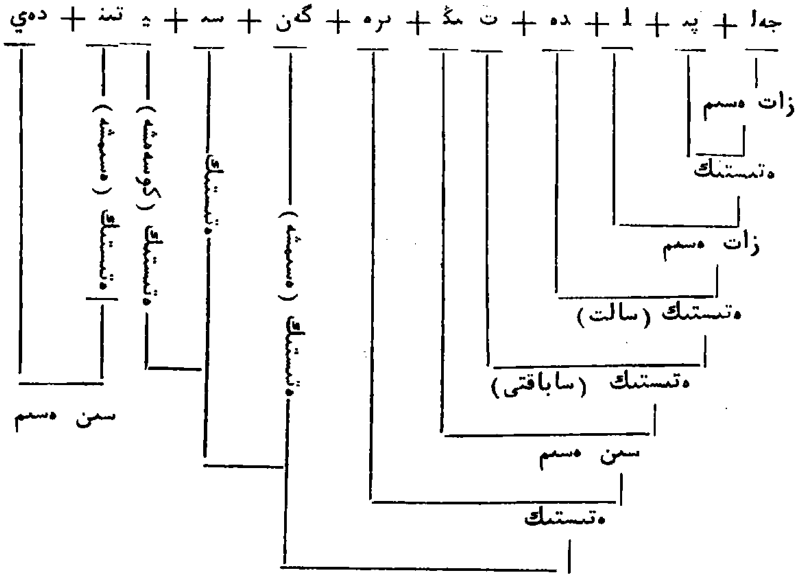

مۇندا قاباتتاسىپ جالعانعان 12 جۇرناق بار. باسقا جۇرناقتاردىڭ قۇرامىن انىقتاۋ ونشا قيىن بولماعانىمەن، "ىڭكىرە" جۇرناعىنىڭ قۇرامىن انىقتاۋ وڭايعا سوقپايدى. قازاق تىلىندە مۇنداي كۇردەلى جۇرناقتار از ەمەس. مۇنداي جۇرناقتاردىڭ ٴبىرتالايى جەتەگىمەن ٴبىر جۇرناق رەتىندە تانىلىپ تا ٴجۇر.

此为试读，需要完整PDF请访问：www.ertongbook.com